

Plan van Aanpak

Kerkenvisie gemeente Waterland

November 2022

Team RO

INHOUD

1. Aanleiding en achtergrond	3
2. Doel van het project	3
3. Op te leveren resultaten	3
4. Afbakening	3
5. Randvoorwaarden en uitgangspunten	4
5.1 Subsidieregeling vanuit het OCW	4
5.2 Kerkenvisie en de Omgevingswet.....	5
6. Projectorganisatie	5
7. Planning	5
7.1 Voorbereiding (4 ^e kwartaal 2022).....	5
7.2 In gesprek (1 ^e en 2 ^e kwartaal 2023).....	5
7.3 Samen uitwerken (3 ^e kwartaal 2023).....	6
7.4 Definitief plan en besluitvorming (4 ^e kwartaal 2023).....	6
7.5 Borging (4 ^e kwartaal 2023).....	6
8. Begroting	6
9. Risico's en kansen	7

1. Aanleiding en achtergrond

Sinds de jaren '60 van de vorige eeuw neemt het aantal inwoners dat zich officieel religieus noemt elk jaar af. Tegelijkertijd kent Nederland binnen Europa een van de hoogste kerkdichtheden per aantal inwoners. Dit leidt ertoe dat de kerkgebouwen steeds vaker leeg komen te staan en zijn er steeds minder vrijwilligers die zich inzetten voor het behoud en het beheer van het kerkgebouw. Ook is er steeds minder geld om de gebouwen, torens en interieurs te onderhouden. Bovendien voldoen de gebouwen steeds minder aan de huidige eisen van duurzaamheid, comfort en gebruik.

Als een kerkgebouw niet langer als kerk gebruikt wordt, kunnen er discussies ontstaan over wat er met het gebouw moet gebeuren. Wat mag er wel of niet in een kerkgebouw? Wie bepaalt dat? Wie betaalt dat? Partijen moeten naar elkaar toe bewegen en samen oplossingen vinden.

Met dit plan van aanpak neemt de gemeente het initiatief tot het opstellen van een kerkenvisie. Een kerkenvisie die kerkeigenaren, de gemeente en andere betrokken partijen in staat stelt te anticiperen op de (komende) veranderingen ten aanzien van functie, gebruik en eigendom van kerkgebouwen.

2. Doel van het project

Het primaire doel van een kerkenvisie is om voor (monumentale) kerkgebouwen of gebedshuizen een duurzame toekomst te bevorderen. Maar de doelen en effecten liggen breder en verder. Het doel van de visie is ook het inventariseren van de problematiek van de kerken, het vormen van een netwerk van betrokken partijen, het maken van afspraken over de rol van die partijen en het bieden van een duurzaam perspectief op toekomstige omstandigheden.

3. Op te leveren resultaten

De kerkenvisie biedt inzicht in de waarden en kwaliteit van de kerkgebouwen. Niet alleen in architectonische, cultuurhistorische en kunsthistorische zin maar ook vanuit beleving, tradities, verhalen, duurzaamheid, sociaal-maatschappelijke en emotionele betekenis.

De kerkenvisie beschrijft de opgave, de wensen, behoeften van de verschillende kerkgebouwen, de rol van de gemeente en andere betrokken partijen.

Het resultaat in de vorm van werkafspraken ambities en mogelijke toekomstscenario's voor de verschillende kerkgebouwen (maatwerk), ontstaat in samenspraak met, -en wordt (zo veel mogelijk) ondersteund door de betrokken partijen.

4. Afbakening

De afbakening van een project is een omschrijving van het werk dat gedaan moet worden om het resultaat te bereiken, het werk dat buiten het project valt en raakvlakken met andere projecten. In dit plan van aanpak is onderscheid gemaakt tussen de taken die door de organisatie zelf worden opgepakt en de taken die door een extern bureau worden opgepakt. Onder de afbakening van dit project vallen:

Gemeente:

- Opstellen en vaststellen PvA;
- Inhuur extern bureau;
- Kosten extern bureau en schatting van de te besteden uren door de organisatie worden in beeld gebracht;
- Inventariseren van de kerkgebouwen en eigenaren. Deze inventarisatie richt zich op de feiten en aantallen van kerkgebouwen, gegevens van de kerkeigenaren en omschrijving van de gebouwen;
- Het aanwijzen van een aanspreekpunt binnen de organisatie voor het externe bureau;
- Doornemen concept kerkenvisie en input aanleveren;

- Besluitvorming college van burgemeester en wethouders en vaststelling gemeenteraad;
- Publicatie op de website en andere media
- Borgen resultaten kerkenvisie in beleidsinstrumenten.

Extern bureau:

- Het opstellen van een inzichtelijk document per kerk (kerkenpaspoort);
- Het in beeld brengen van betrokken partijen (stakeholders);
- Het voeren van gesprekken met de kerkeigenaren en het op de hoogte stellen van de stakeholders;
- Het voeren van groepsgesprekken met kerkeigenaren en stakeholders waarin de verwachtingen over en weer worden uitgesproken;
- Het in beeld brengen van de huidige functie van de kerkgebouwen en de mogelijkheden voor het toekomstig (gewijzigd) gebruik voor de kerkgebouwen, inclusief mogelijkheden tot verduurzaming en gehele of gedeeltelijke herontwikkeling;
- Eventueel: het opstellen van een participatietraject met bewoners;
- Het opstellen van een rapport met alle bedreigingen, wensen, behoeften, ideeën, ambities, toekomstverwachting en mogelijke oplossingen van kerkeigenaren, gemeente en alle andere partijen en de presentatie hiervan aan de gemeente;
- Het ophalen van input van de gemeente, kerkeigenaren en stakeholders en het verwerken van deze input in het rapport;
- Het opstellen van de definitieve kerkenvisie en presentatie van de visie aan de gemeente.

5. Randvoorwaarden en uitgangspunten

5.1 Subsidieregeling vanuit het OCW

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) ondersteunt in de periode 2018 tot en met 2021 de ontwikkeling van een kerkenvisie op gemeentelijk niveau. Er is daartoe, via het gemeentefonds, een bedrag van € 9,5 miljoen ter beschikking gesteld. Het betreft een decentralisatie-uitkering, een bijdrage tussen twee overheden in goed onderling vertrouwen wordt uitgekeerd. Over de inzet van de middelen hoeft (achteraf) geen verantwoording te worden afgelegd.

Elke gemeente heeft in de periode 2019-2021 een aanvraag kunnen doen. Het maximale bedrag waarvoor een gemeente kan aanvragen wordt bepaald door het feitelijk aantal kerkgebouwen binnen de gemeentegrenzen. De uitkering kerkenvisies, die gemeenten kunnen ontvangen voor het opstellen van een kerkenvisie kent drie hoogtes: 0-19 kerkgebouwen: €25.000,-, 20-39 kerkgebouwen: €50.000,- en 40+ kerkgebouwen: €75.000,-. De gemeente Waterland telt 13 kerkgebouwen. Het opstellen van een kerkenvisie is geen verplichting, maar is een vrijwillige keuze. Door het ministerie van OCW wordt slechts ondersteuning geboden om een visie op te stellen.

Op 9 februari 2021 heeft het gemeentebestuur de uitkering aangevraagd met als doel een proces in te richten om samen met betrokken partijen zoals eigenaren, burgers en erfgoedorganisaties te komen tot een kerkenvisie. Op 15 juni 2021 heeft onze gemeente van het ministerie van OCW het bericht gekregen dat de aanvraag wordt ondersteund. Conform de verdeling van middelen op basis van het aantal kerkgebouwen in de gemeente is een bedrag verleend van € 25.000,-, vrij van compensabele btw. Dit bedrag is in 2022 beschikbaar voor uitvoering. Het bedrag kan op verschillende manieren worden ingezet. Een groot deel van de gemeenten gebruikt de middelen voor het inhuren van externe expertise en/of ureninzet van een interne projectleider of projectgroep. Sommige gemeenten kiezen er bewust voor de middelen aan te wenden ten behoeve van de kerkeigenaren: in de vorm van een gratis energiescan, een onderzoek naar transformatieruimte of een haalbaarheidsstudie.

5.2 Kerkenvisie en de Omgevingswet

Een kerkenvisie stopt niet met het vaststellen of afronden van een visie. Tijdens het proces met de verschillende partijen al nagedacht over het borgen van de resultaten van de visie. Welke vorm of mate van borging past het beste.

Naar verwachting treedt de Omgevingswet in werking op 1 juli 2023. De Omgevingswet benadert de leefomgeving in samenhang en vraagt om een integraal beleid voor de fysieke leefomgeving.

De intentie is om de uitkomsten van een kerkenvisie te borgen in beleidsinstrumenten die aansluiten bij de kerninstrumenten van de Omgevingswet. Een kerkenvisie blijkt vaak een omgevingsvisie in het klein te zijn en kan ook daadwerkelijk een bouwsteen hiervoor vormen. De vier kerninstrumenten van de omgevingswet die door de gemeente kunnen worden toegepast zijn: de omgevingsvisie, het omgevingsplan, een programma en de omgevingsvergunning. Aansluiten bij de kerninstrumenten van de Omgevingswet biedt mogelijkheden om op te treden bij ongewenste ontwikkelingen, maar maakt het ook mogelijk op proces te sturen bij gewenste ontwikkelingen rondom een kerkgebouw.

6. Projectorganisatie

De interne projectorganisatie bij dit project is als volgt ingericht:

- Bestuurlijk opdrachtgever:	Wethouder Ruimtelijke Ordening.
- Ambtelijk opdrachtgever:	Teammanager Ruimte
- Aanspreekpunt voor externe partij:	Adviseur RO
- Stuurgroep:	Wethouder/Teammanager/adviseur RO
- Indien nodig sluit aan:	Welstand & Monumentenzorg, Duurzaamheid, Sociaal Domein en Economie & Toerisme

De interne stuurgroep wordt gevormd door de bestuurlijk opdrachtgever, ambtelijk opdrachtgever en de RO-adviseur. Indien nodig worden in de stuurgroep besluiten genomen. De stuurgroep overleggen vinden op basis van behoefte plaats. Overleg tussen de bestuurlijk opdrachtgever en de RO-adviseur is mogelijk, mits de ambtelijk opdrachtgever op de hoogte is van het onderwerp en de inzet.

7. Planning

Onderstaand is de totaalplanning van het project zien. Veel van deze taken zullen door het externe bureau worden uitgevoerd. Gelet op de complexiteit van het project en de medewerking van de kerkeigenaren betreft het een globale planning.

7.1 Voorbereiding (4^e kwartaal 2022)

- Instemming door de ambtelijk opdrachtgever met het plan van aanpak en het informeren van burgemeester, wethouders en gemeenteraad.
- Inhuur extern bureau en het in kaart brengen van de kosten, de te besteden uren en de samenstelling van de projectgroep.
- Inventarisatie van kerkgebouwen

7.2 In gesprek (1^e en 2^e kwartaal 2023)

- Het houden van een interne startbijeenkomst met ambtenaren vanuit beleidsvelden die een raakvlak met de kerkenvisie hebben en met de verantwoordelijk wethouder.
- Het op de hoogte brengen van de raad dat met de kerkenvisie gestart is.

- Het houden van een startbijeenkomst met kerkeigenaren.
- Het inplannen en voeren van de gesprekken met stakeholders.
- Het analyseren van de kerkgebouwen en het in beeld brengen van de cultuurhistorische waarden per gebouw en de uitwerking hiervan in een kerkenpaspoort per gebouw.

7.3 Samen uitwerken (3^e kwartaal 2023)

- Het maken van een scan van kansen en initiatieven rondom kerkgebouwen en het voeren van gesprekken hierover met stakeholders.
- Het tussenrapport wordt opgesteld en intern gedeeld met de betrokken ambtenaren, burgemeester, wethouders en gemeenteraad en eventueel ook extern door middel van een presentatie tijdens een plenaire bijeenkomst met stakeholders en inwoners.
- Opstellen concept kerkenvisie n.a.v. tussenrapport + toekomstvisie + het delen van dit concept met de kerkeigenaren die hier nog input voor kunnen aanleveren.

7.4 Definitief plan en besluitvorming (4^e kwartaal 2023)

- Het verwerken van de input van de kerkeigenaren op het conceptplan in een uiteindelijke definitieve kerkenvisie.
- Besluitvorming college en vaststelling gemeenteraad + publicatie en evaluatie.
- Optioneel: een uitwerkingsfase aan waarin wordt onderzocht wat de mogelijkheden zijn voor bijvoorbeeld verduurzaming van het gebouw, gecombineerd gebruik of – in sommige gevallen – een totale her- of nevenbestemming en welke acties daarop, door wie ondernomen kunnen worden. Er kan maatwerk per kerkgebouw worden toegepast in de vorm van een transformatiekader, een bouwtechnische opname of QuickScan en een duurzaamheidsscan.

7.5 Borging (4^e kwartaal 2023)

- Borgen resultaten kerkenvisie in beleidsinstrumenten.

8. Begroting

Voor het opstellen van de kerkenvisie is een subsidie ontvangen van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van € 25.000,-.

Binnen de gemeente ontbreekt de expertise, tijd en ruimte om het proces en het schrijven van de visie zelf uit te voeren. Het proces vraagt om specifieke communicatieve vaardigheden, inlevings- en verbindend vermogen, kennis van de mentaliteit en identiteit van de verschillende kerkelijke denominaties en praktijk. Vanuit een onafhankelijke rol wordt het gehele proces daarom, onder regie van de gemeente (het vaste aanspreekpunt), begeleid en uitgevoerd door een geschikt extern bureau. Uitbesteding van de procesuitvoering garandeert een professionele en objectieve, neutrale aanpak.

Het bureau COUP & Hylkema Erfgoed, dat tevens de kerkenvisies voor de gemeente Alkmaar, Enkhuizen en Haarlem heeft opgesteld, heeft een offerte toegestuurd voor het opstellen van de kerkenvisie voor de gemeente Waterland.

De projectkosten worden als volgt geraamd:

Kosten	
Kosten voor opstellen van kerkenvisie door extern bureau	€ 42.785,-

Andere gemeenten kiezen vaak voor de optie om het project in samenwerking met de externe partij uit te voeren. Omdat het externe bureau daardoor minder werkzaamheden hoeft uit te voeren, blijven de kosten voor de inhuur binnen het bedrag van de ontvangen subsidie. Omdat onze organisatie de personele inzet

niet heeft om actief deel te nemen aan het onderzoek, is ervoor gekozen om een offerte op te vragen voor het uitvoeren van het gehele project door de externe partij.

Het aantal uren dat door de RO-adviseur aan het project wordt besteed is gering en past binnen de ambtelijke capaciteit.

9. Risico's en kansen

De eenmaligheid van dit project, de aannames die gedaan worden en de afhankelijkheden en beperkingen, introduceert onzekerheid en maakt het project gevoelig voor risico's. Aan dit project zijn risico's verbonden, die van directe invloed kunnen zijn op de voortgang en resultaten van het project. Door deze vroegtijdig in beeld te brengen kan het project daarop gestuurd worden. De volgende risico's kunnen worden benoemd:

- Het laten uitvoeren van het gehele project door een externe partij leidt ertoe dat er niet aan een duurzame relatie wordt gewerkt door ambtenaren van de gemeente en de kerkeigenaren en andere betrokkenen. Dit zorgt ervoor dat men bij de eventuele uitvoering van de kerkenvisie elkaar minder snel kan vinden of dat de verbinding met de gemeente ontbreekt.
- De ondersteuning vanuit het ministerie van OCW is expliciet opgezet vanuit de opgave van de kerkgebouwen waarvan de toekomst onzeker is. De vraag is dan ook voor welke kerkgebouwen een de visie moet worden opgesteld. Het kan zijn dat voor sommige van de 13 kerkgebouwen de onzekerheid niet geldt. Te denken valt aan de (nu nog) drukbezochte kerkgebouwen of de gebouwen die reeds (deels) zijn herbestemd. Dit moet blijken uit de gesprekken met de eigenaren en de betrokken partijen. Vooraf is dit niet te bepalen. Om die reden worden bij het opstellen van de kerkenvisie alle 13 kerkgebouwen meegenomen in de overweging.
- Er moet rekening worden gehouden met terughoudendheid van kerkeigenaren ten aanzien van deelname aan het kerkenvisieproces. Dit kan te maken hebben met een aantal factoren, waaronder dat men er nog niet aan toe is, er wordt geen meerwaarde gezien, er is sprake van enig wantrouwen richting de gemeente, scheiding kerk en staat en eigendomssituatie.
- Bijna alle kerkgebouwen die in het proces worden betrokken hebben een monumentale status. De bijbehorende beperkingen en consequenties dienen in de afwegingen betrokken te worden.